

II.

M. Hans Jørgensen Sadolins Fald.

Blandt de danskfødte Latindigtere i det 16. Aarh. havde neppe nogen bragt det videre end ovennævnte Mand, der var en Søn af Fyns Stifts første evangeliske Biskop, M. Jørgen Jensen (Sadolin). I sin Ungdom havde han studeret længe i Udlandet og gjort sig bemærket ved en Række latinske Poesier af ikke ringe Værd. 1556 var han bleven Præst i Thoreby, et af de anseeligste Kald paa Laaland, og 1561 var han bleven valgt til Provst i Musse Herred. Han var, som det synes, vel anset af alle, og Kongen havde 10 Januar 1570 udnævnt ham til Poeta laureatus og givet ham et smukt Digtervaaben i Anledning af en Række latinske Epigrammer om de danske Konger, som han 1569 havde udgivet¹). Et sædeligt Fald bragte imidlertid 1575 Forstyrrelse ind i hans Liv, just som han stod paa Højdepunktet af sin litterære Virksomhed²). Herom indeholder

¹) De regibus Daniæ Epigrammation liber unus, qui Regum Danicorum Chorus inscribitur. Hafn. 1569, 4°. Ifølge Celsius, Hist. Bibliothecæ Upsal. p. 103, findes i Upsala et Hdskr. med Titel: Johannes Georgius Sadolinus, De Danorum Regibus libri VII Fol., om hvilket Celsius bemærker: »Opus historicum latine conscriptum, in fine mutilum; absunt nempe omnia, quæ post tempora Christophori Regis hic idem scripserat«. Dette Værk er aabenbart forskjelligt fra ovennævnte, og er maaske forfattet under Sadolins Ophold i Sorø Kloster (s. ndf.). Trykt er det sikkert ikke blevet.

²) Foruden andre bekjendte Arbejder af Sadolin fra Tiden umiddelbart før hans Fald (s. Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. IV, 107 ff.) kan nævnes: Epitaphium Dn. Johanni Bilde, Domino Bildesholmij scriptum a Johanne Georgio Sadolino P. L. (1575), trykt i Forbindelse med M. Thorberni Nicolai Ripensis Carmen Funebre Græcolatinum in obitum D. Johannis Bilde, D. de Bildesholm, qui obiit 4 Cal. Maii 1575.

det nærmere i følgende Aktstykker, der give nøjagtigere Efterretning om Sagen, end man hidtil har haft¹⁾.

1.

1575, 6. September. Biskop Niels Jespersen og Landemodet i Maribo erklære M. Hans Jørgensen for afsat paa Grund af Ægteskabsbrud begaaet med Anne Baad, en adelig Klosterjomfru i Maribo.

Nyt hist. Tidsskrift V, 138. Dommen er ikke mere bevaret.

2.

1575, 3. Oktober. Kgl. Befaling til Albert Oxe, Lensmand paa Aalholm: »Vid, at efterdi vi komme udi Forfaring, hvorledes en ved Navn Mester Hans Jørgensen, som var Præst i Flintinge, skal have »belejet« en af de Jomfruer, som har været udi Maribo Kloster, endog han selv haver hans Ægtehustru; og for den Friheds²⁾ Skyld, vi hannem nogen Tid siden forleden givet haver, mener han, saadant ustraffet at skulle afgaa: da bede vi dig og ville, at du strax med det første lader paagribe og fængslig indsætte forskrevne Mester Hans Jørgensen, desligeste lader opskrive hans Gods, og siden lader gaa over hannem saa meget, Lov og Ret er«.

A. Kall Rasmussen, Musse Herred I, 182—3.

3.

1575³⁾ den 24. Oktober holdtes Provstemode udi Maribo. — — — Til samme Landemode var indstevnet den for be-

¹⁾ I min Levnedbeskrivelse af M. Jørgen Jensen Sadolin (Særtryk af Saml. t. Fyns Hist. og Topogr. IV), S. 101 ff. er forøvrigt meddelt Efterretninger om Sønnen, M. Hans Jørgensen Sadolin. Men siden har jeg fundet flere Aktstykker, der nærmere bestemme Tiden og give Oplysning om Biomstændigheder. Jvfr. foran, S. 3—4 og 34.

²⁾ D. e. hans Udnævnelse til Poeta laureatus og Begavelse med et Digtervaaben (findes afbildet i Danske Saml. I, 176).

³⁾ Den foreliggende Afskrift har Aarstallet 1576 (vistnok urigtigt).

gangen Horeri med Anne Baadsdatter fra Thoreby Kald dømte Mester Hans Jørgensen tillige med hans Hustru, Marine Ulfsdatter; da dette imellem dem forefaldt: Marine Ulfsdatter fremstod for Retten og med lydelig Røst tilspurde sin Husbonde, for^{ne} M. Hans Jørgensen, og hannem paa det højeste formanede, om han nogen Klage imod hende havde at gjøre, enten at hun havde foraarsaget ham Anledning til dette Fald at begaa med Anne Baadsdatter, som han var bleven overbevist, og han selv havde tilstaaet, eller om han, fra den første Tid hun blev hans Hustru, havde selv befundet eller af andre hørt nogen Uære eller uanstændigt Væsen eller Gjerning hos hende; saa og om hun ikke saa vel udi sin Husholdning som i al sin øvrige Omgjængelse, uden og inden sit Hus, imod ham havde bevist sig en oprigtig, ærlig, trofast og kjærlig Ægtefælle, og imod alle forholdt sig, som en ærlig Dannekvinde vel egner og anstaar, saa vidt hende af Guds Naade muligt være kunde¹⁾. Hvortil han svarede, at for^{ne} hans Hustru, Marine Ulfsdatter, havde aldrig med Gjæringer eller Ord foranlediget ham til dette hans Fald og Forseelse. Ikke heller vidste han, ej heller havde han hørt af andre nogen Uære eller uanstændig Væsen eller Gjærning til (o: hos) hende, men saa vel i hendes Husholdning som og i og uden Huset havde befundet hende at være en ærlig og dydig Ægtefælle. Og vilde han her og allevegne give hende en ærlig Dannekvindes Navn og Rygte for sin gudfrygtige Troskab og Lydighed baade udi sit Ægteskab og Husholdning og al anden tilbørlig Omgjængelse til denne Dag etc. At for^{ne} M. Hans Jørgensen Sadolin og hans Hustru Marine Ulfsdatter saadanne Ord og Tale imellem faldt for os her paa denne almindelig Landemode, det vidne vi med vores

¹⁾ Anledningen til, at dette Vidnesbyrd krævedes, har vistnok været, at Marine Ulfsdatter vilde søge at hindre, at Retten lagde Beslag paa hendes Del af det fælles Bo. (Jvfr. det ovenfor meddelte Kongebrev af 3. Oct. 1575).

Signeter og egen Haand underskrevet. Datum Aar og Dag, som forskrevet staar.

Albert Oxe.

Niels Jespersen.

Jørg. Christiensen. Christopher Pedersen. Laurits Jørgensen.

Matz Brun.

Afskrift i Rogerts Saml. t. Laalands Hist., Thottske Saml. 730 Fol.

4.

1575 den 1. Decemb. paa Landemode i Maribo blev oplæst M. Hans Jørgensens Apologi, skreven med hans egen Haand, imod den Dom, hannem var overgaaet for Hor-Sag i Maribo.

Rogerts Saml. t. Laalands Historie.

5.

1575, 7. December. (Dresden.) Kurfyrst August af Sachsens Forbøn til Kong Frederik II for Hans Jørgensen Sadolin. »Dieweil er sich unser Vorschrift höchlich getröstet, und anders nichts denn Verhör mit seinem Gegentheil suchet, so bitten wir dienstlich und freundlich, E. Kön. Würde wolle ihm dieser unser Vorbitte, zu verhoffter Aufspürung seiner angezogenen Unschuld, wider sein Gegenpart gnädigst geniesen lassen. Und werden E. Kön. W. sich sonsten Ihrer Gelegenheit nach auf des Supplicanten andere Bitte des gesuchten Unterhalts halben wohl zu erzeigen wissen«.

Orig. i Rigsarkivet, Saml. Sachsen Nr. 21. Brevet er paategnet: Product. Fridrichsburg per Arnoldum Witfeldium den 13 Decemb. Ao. 76¹).

Vedlagt findes Afskrift af en udateret Skrivelse fra Kurfyrstinde Anna med Forbøn for Hans Jørgensen Sadolin

¹ Ere Dateringerne rigtige i denne Paategning og i Kurfyrstens Brev, saa synes M. Hans Jørgensen at have gjemt længe paa »Forskriften« og først at have afleveret den, da Dommen over ham var stadfæstet 12 Dec. 1576 af den gejstlige Højesteret (s. nedf.).

hos Kong Frederik, at den nævnte Mand maatte komme »hier aus der Herberge¹⁾« og hjem til sit Fædreland, og der faa »ein ehrlich Stipendium oder Unterhaltung«.

6.

Rector Academiæ Witebergensis Michael Teuberus I. V. doctor et professor, singulis et uniuersis, quibus hæ literæ ad legendum oblatae fuerint, cum debita honoris, officij ac benevolentiæ significatione S. D.

Redijt superiori anno in nostram Academiam vir eruditissimus IOHANNES GEORGIVS SADOLINVS DANVS, Poeta Laureatus, qui in eadem docentem olim nobiscum audivit Virum de Ecclesia Christi et optimarum artium studijs præclarissimè meritum Philippum Melanchtonem, præceptorem nostrum communem. Is cum reuocatus ab amicis discessum pararet in patriam et sine publicis nostris literis abire nollet: Petenti ei has denegare non debuimus, præsertim cum hanc nostram operam suis rationibus profuturam confideret. Officii enim nostri esse ducimus, ut & discentium studia moresque gubernemus, et facientes ingenio ac virtute sua progressus in his laudabiles nostra benevolentia ac testimonio apud alios iuueamus. Compertum autem est nobis, hunc IOHANNEM GEORGIVM cum in cæteris disciplinarum studijs operam nauasse præclaram, tum vero in Poetica præcipue excellere: cuius industriæ suæ specimen aliquot iam annos edit in publicum, & hoc nomine eum Melanchtoni charum atque iucundum fuisse intelligimus. Interea Academias Germaniæ adjit varias, ut recta doctorum iudicia de summa religionis Christianæ cognoscerit, & vitæ liberalis atque eruditæ præsidij se instrueret. Reuersus in Daniam, vltra annos XX Ecclesiæ Christi seruiuit, docendo ac profitendo salutare verbum DEI,

¹⁾ Dette Udtryk tyder paa, at han har været indmanet for Gjæld i Wittenberg, eller hvor han nu paa den Tid var.

quod verè obsonium est animæ dulcissimum. Cæterum cum fortunæ quadam iniquitate pressus superiore anno e patria se in Germaniam contulerit, nunc se in tutum & tranquillum portum restitui optat. Qua in re subsidium sibi comparare studuit ab Illustriss. principe Electore Avgvsto, Duce Saxoniae &c. Domino nostro clementissimo. Sed quoniam, vt membrum hujus Academiae, in nostra quoque beneuolentia spem aliquam ponebat, hac eum frustrari nolui-
mus: præsertim cum hactenus ita nobiscum vixerit, ut nihil prætermiserit eorum, quæ ad officium viri eruditi, honesti ac moderati pertinere videntur.

Quod restat igitur, & nosmetipsi dignitati atque commodis huius SADOLINI fouemus, et singulos atque vniuersos, quibus has literas nostras exhibuerit, reuerenter atque officiosè oramus, vt quibuscunque possunt humanitatis & beneuolentiæ officijs, eum iuuent & ornent & hac in re nostræ etiam Academiae respectui aliquid tribuant. Inprimis vero inclyto ac potentissimo Principi ac Domino, Domino FRIDERICO II, Regi Daniæ &c. Illustrique regni Senatui huius viri studia commendamus, orantes, qua par est animi submissi reuerentia, ut sua eum clementia, gratia, benignitate complectantur ac foueant. Et confidimus enim, SADOLINVM nostrum se ita rectum gratumque præbiturum erga omnes, ne quem operæ, studii officijque collati pæniteat: & nos vicissim singulis nostro loco debita obsequia, honorem & gratificandi studium pro viribus deferimus ac pollicemur.

Perscriptum Witebergæ III. Idus Septembris, Anno Jesu Christi M.D.LXXVI.

Afskrift af Originalen paa Pergament med vedhængende Jernkapsel, hvori Levning af et rødt Voxsegl, er os meddelt af Provst Esmann.

7.

1576, 24. Oktober. Kgl. aabent Brev, hvorved et Vicarie i Kjøbenhavn, som Mester Hans Jørgensen, der »for nogen Forseelse og Mishandel var rømt her af Riget«,

hidtil havde haft¹⁾, henlægges til Underholdning for Sognepræsterne i Kjøbenhavn.

Rørdam, Kbhvns Kirker og Klostere i Middelald., Tillæg, S. 216.

8.

Mester Hans Jørgensen fik Kgl. Maj.s Lejdebrev at maatte komme fri ind udi Riget igjen sin Sag at forsvare til Rette paa 6 Ugers Tid. Actum Kalundborg d. 22 Novbr. 1576.

Fynske og smaal. Tegnelse I, 288.

9.

1576, 11. December. Kgl. Befaling til Sjælands Biskop Dr. Povl Madsen samt Universitetets Rektor og Professorer om i Forbindelse med Kansler Niels Kaas og Rentemester Christoffer Valkendorf at afgive deres Kjendelse, om den Dom, som Biskoppen i Fyn og andre Præster paa Landemodet havde fældet over Mester Hans Jørgensen af Flintinge, der »nu er kommen tilstede«, bør at staa ved Magt eller ikke.

Saml. t. Fyns Hist. og Topographi. IV, 169 f.

10.

Vi efterskrevne Niels Kaas til Taarupgaard, Christoffer Valkendorf til Glorup, Povl Madsen, Superintendent udi Sjælands Stift, Niels Hemmingsen Dr, Anders Lavritsen Dr, Anders Pedersen, Claus Lavritsen, Hans Sascerides, Jakob Madsen, Professores og Læsemestere udi Kjøbenhavns Universitet, gjøre alle vitterligt, at Aar efter Guds Byrd 1576, Onsdag, som var den 12te Decemb., vare vi tilhobe forsamlede udi Hellig Geistes Hus udi Kjøbenhavn efter Kgl. Maj.s vor allernaadigste Herres skriftlige Befaling, at høre en Sag udi Rette mellem Mag. Niels Jespersen, Super-

¹⁾ En Oplysning om, hvad dette Vicarie indbragte, findes hos Nielsen, Kbhvns Diplomatarium I, 420.

intendent i Fyns Stift, paa den ene, og Mag. Hans Jørgensen, fordm Sognepræst til Thoreby udi Laaland, paa den anden Side, om Trætte, dennem imellem var for en Dom, som forskrevne Mag. Niels med Herredsprovsterne udi Laaland have dømt imellem ærlig og velbyrdig Albret Oxe og forskrevne M. Hans Jørgensen paa Landemode udi Maribo, under Dato 1575¹⁾ den 6te Sept. udgivet, hvilken Dom forskrevne M. Hans haver sig siden imod lagt med Ilding og mangfoldige Skjældsskrifter, menendes, den langt anderledes at være af M. Niels og forskrevne Provster gjort og sammenskrevet, end Sagen udi den Rettergang udi Maribo sig skulde have begivet. Her om er de baade mødt her for os idag i Rette. Og først berettede forskrevne Mag. Hans Jørgensen, at han ikke havde taget sig nogen Horsag til med den Adelsperson Anne Baadsdatter at have bedrevet; ej kjendte sig udi nogle de Sager skyldig, som Albret Oxe udi den Rettergang hannem haver tilsagt og samme Dom indeholder; menendes derfor, sig udi samme Dom at være sket for kort. Og til dets Bevisning først fremlagde han en skriftlig Beretning, udi hvilken M. Hans udi Stykkevis fremsætter, hvad hannem fejler paa samme Dom. Dernæst lod han læse fem Papirsbreve den Sag anrørendes, som M. Hans tilforn haver udi Rette lagt for M. Niels og Provsterne paa Landemodet, og findes alle indtegnede udi deres Dom, hver under sit Dato og Indhold. Hvilke Breve M. Hans mente nu som tilforn at være nok til sin og forskrevne Anne Baadsdatters Aarsage og Undskyldning udi de Sager, hannem af Albret Oxe vare tilsagte. Her imod svarede M. Niels Jespersen og sagde, samme Dom, som han med Provsterne imellem Albret Oxe og M. Hans udgivet haver efter Tiltale og Gjensvar, som udi Rettergang Albret Oxe og M. Hans Jørgensen imellem faldt, saa og efter M. Hans Jørgensens egen fri og uaftvungen

¹⁾ I den foreliggende Afskrift staar: 1576. Men det maa være en Fejlskrift for 1575. Jvfr. Nyt hist. Tidsskrift V, 138.

Bekjendelse, aldeles og udi alle Maade saa at være forløben, som samme deres Dom indeholder og udviser. Og til dets Bevisning fremlagde M. Niels først et forskrevne Anne Baadsdatters Brev med Ciffer og Planeters Karakterer skrevet, hvilket Brev M. Hans Jørgensen ikke kunde benegte sig at være til Haande kommet, hvorpaa og findes hans egen Haand antegnet, som han og for os bestod. Udi hvilket Brev forskrevne Anne Baadsdatter mangesteds kalder M. Hans Jørgensen sin Mand og siger sig at være med hans Barn, med flere løsagtige Ord, samme Brev indeholder. Med hvilket Brev Albret Oxe paa Landemode udi Maribo efter M. Hanses egen Bekjendelse paagik hannem den Hørsag, som han med forskrevne Anne Baadsdatter skulde have bedrevet. Fremlagde ogsaa M. Niels Mester Hans Jørgensens Sendebrev, som fandtes hans egen Haandskrift, en [af] de Laalands Provster tilskrevet, tredie Dag efter den Dom var afsagt, udi hvilket Brev M. Hans takker samme Provst og de andre alle, at de have gjort ret, og siger Aarsagen: thi Herren er retfærdig, og hans Dom er ret. End et Albret Oxes Brev og Bekjendelse, som hjemler den Rettergang imellem sig og M. Hans Jørgensen paa Maribo Landemode i alle Maader, efter som han rettest kan vide, saa at være forløben, som forskrevne Dom, derpaa udgivet, indeholder; og formener¹⁾ og forskrevne M. Hanses Bekjendelse saa at have været der overlyst for Rette, som samme Dom udviser. Og mente fordi M. Niels sig hermed noksomt at have bevist sin og Provsternes Dom, som M. Hans paailder, ret og sandfærdig at være, og med ingen Skjel af M. Hans eller nogen at kunne vides²⁾ eller imodsiges i nogen Maade; ej heller kristeligt og ærligt at være gjort, at M. Hans Jørgensen baade udenlands og her udi Riget hannem og de Dannemænd Provster for den deres Dom med adskillige Skjældsskrifter og forsmædelige Ord paa

¹⁾ I Afskriften synes at staa: formaar.

²⁾ forkastes.

deres rette Aarsage(!) til deres gode Rygtes og Navns Belastning saa overdraget og forulempet haver. Hvilke M. Hans Jørgensens Skjældsskrifter, baade udi Tryk og med hans egen Haand vidtløftig udgangne, Mag. Niels her idag for os lod læse og overse. Da tilspurgte vi forskrevne Mester Hans Jørgensen, om han havde andre og flere Vidnesbyrd, beseglede Breve eller levendes Røst, som han nu her for Dom vilde nyde og undgælde udi denne Sag, end forskrevne fem Breve, som han her for os fremlagde, eller vidste sig anderledes den Sag at fralægge og den Dom at omkaste, end med sin egen mundtlige Beretning og Undskyldning. Da sagde han nej, men mente, det at være nok, og vilde ej heller vedgaa nogen anden Bekjendelse i den Sag, men begjærede Dom for sig. Da efter Tiltale og Gjensvar, Brev og Bevisning, som for os i Rette lagdes, og den Sags Lejlighed sagde vi der saa paa for Rette, at vi ikke andet kan finde eller skjønne, end forskrevne Dom, som M. Niels Jespersen med Provsterne udi Laaland imellem Albret Oxe og forskrevne Mester Hans Jørgensen i denne Sag udgivet og beseglet haver, er ret og sandfærdig, og ej vidste der imod noget at kunne sige; men bør ved sin fulde Magt at staa. Og til ydermere Vidnesbyrd have vi trykt vores egen Indsegl her neden under. Datum die et anno ut supra.

Neden under findes skrevet: Soli deo gloria, qui est justus judex, qui contendeat cum injuste contentente.

Afskrift P. Rogers Saml. om Laaland, Thottske Saml. 730 Fol.

11.

1576, 15. December. Kongelig Befaling til Christoffer Valkendorf om, at M. Hans Jørgensen for Godtfolks Forbøns og for sin Lærdoms Skyld maa være fritagen for den fortjente Straf og fremtidig nyde Klæde og Føde i Sorø Kloster, mod at han nøjagtig forpligter sig til, »at han ikke med Skjændsskrifter indenlands eller udenlands, aabenbarlig eller lønlig, ved sig selv eller andre udskreven, udi

nogen Maade skal forulempe sin Vederpart Bispen eller andre«, saa fremt han ikke vil straffes paa Livet.

Saml. t. Fyns Hist. og Topographi IV, 171.

12.

1576, 15. December. Kgl. Befaling til Abbeden i Sorø, om at M. Hans Jørgensen fremtidig skal have Klæde og Føde samt eget Værelse i Klosteret, og at han skal være »fri og ledig« sammesteds.

Saml. t. Fyns Hist. og Topographi IV, 172. Af Pontoppidans Ann. eccl. Dan. III, 490, fremgaar, at da Sorø Kloster 1589 forlenedes til Peter Reetz, forbeholdtes det, at Mag. Hans Jørgensen fremdeles skulde have sit Underhold der.

13.

Anno 1578, Mandagen efter Trinitatis Søndag, blev samtlige fire Provster i Laaland kaldte til Aalholm af Lensmanden og Stiftsregenteren over Laaland og Falster velb. Hack Ulfstand for at høre kgl. Befaling til ham, at han skulde skaffe Marine Ulfs[datter] Ret over Provsterne for den Dom, de havde dømt imellem hende og Hr. Hans Bentsen etc.¹⁾.

Rogerts Saml. om Laaland (Thottske Saml. 730 Fol.).

14.

Mester Hans Jørgensen Sadolinus fik Kgl. Maj.s Brev at maa herefter være og blive, hvor hannem lyster og sig kan nære og underholde, ut sequitur.

Vi Frederik den Anden etc. Gjøre alle vitterligt, at eftersom Vi for nogen Aarsag og Forseelse denne Brev-viser, Mester Hans Jørgensen, en Tid lang have ladet anholde udi Sorø Kloster, da have vi nu naadigst hannem af samme Behægtelse løsgivet, saa han her efter maa være

¹⁾ Det er os ikke bekjendt, hvorom denne Tvist har drejet sig. Hr. Hans Bentsen var bleven Præst i Thoreby efter M. Hans Jørgensen Sadolins Afsættelse.

og blive, hvor han sig nære og underholde kan, her udi Riget. Thi forbyde vi etc. Actum Antvorskov Kloster den 16 Octobris Aar 1580.

Sjælandske Registre Nr. 12, Fol. 129.